

Карпенко М.О.

*Національний університет «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого», доцент
кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент*

ОБМЕЖЕННЯ ОКРЕМИХ ПРАВ ГРОМАДЯН У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ В СЕНСІ СТАТТІ 8 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

Аналіз змісту Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» дає підстави стверджувати, що в перспективі законодавство України повинно увібрати до себе висновки та правові позиції, викладені судом в конкретних рішеннях за результатами розгляду справи.

Є цікавою практика розгляду Європейським судом з прав людини (далі по тексту - Судом) справ що стосуються правомірності обмеження прав людини на таємницю телефонних розмов. Осмислення рішень Суду з цього питання дозволяє зробити певні висновки, які, на наш погляд, будуть корисними в науковій, практичній та правотворчій діяльності.

1. Презюмуючи право кожної особи на повагу до свого приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції, Суд, при прийнятті рішення про доцільність їх обмежень, керується формулою: «Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб». Зазначена конструкція має оціночний характер, її застосування багато в чому залежить від становища в державі та обставин конкретної кримінальної справи.

2. Визначення «передбачене законом (згідно із законом)» у сенсі п. 2 ст. 8 Конвенції Суд бачить як поєднання двох невід'ємних складових: як дій влади, що мають підґрунтя застосування у внутрішньому законодавстві, та якісного законодавства, що не може суперечити принципу верховенства права й повинно бути доступно для зацікавлених осіб, які б могли передбачити наслідки його дії щодо себе.

3. Термін «закон» Суд розуміє в «сутнісному», а не «формальному» сенсі, тобто підстави та порядок застосування обмежень можуть бути визначені не тільки в законах, але і в підзаконних нормативних актах, а в деяких випадках, і в судовій практиці.

4. Прослуховування та інші форми перехоплення телефонних розмов являють собою серйозне втручання в особисте життя, а тому мають бути ґрунтовані на нормативно-правових актах, що повинні детально і точно регламентувати відповідну процедуру, надавати достатні юридичні гарантії проти всілякого роду зловживань. Перешкодами свавілля, некомпетентності державних органів, що приймають рішення про застосування зазначених обмежень та беруть участь у їх реалізації, Суд вважає такі: встановлення кола конкретних осіб, телефони яких можуть прослуховуватися за рішенням суду, заборона загального, ознайомлювального прослуховування; чітко визначений характер правопорушень, при яких можливе прослуховування; застосування його лише у виключних випадках, коли інші заходи не дадуть належного ефекту; закріплення на законодавчому рівні тривалості обмежень та

визначення порядку продовження; можливість подачі заяви(подання) про необхідність прослуховування особи лише керівником відповідної служби чи його заступником; попередній контроль за проведенням заходів виключно суддею, який вивчає отриману інформацію перед тим, як прийняти остаточне рішення у цьому питанні; сформульований порядок складання підсумкових протоколів, в яких фіксуються розмови, що прослуховуються; встановлення заходів обережності зберігання запису в цілому та збереженню на випадок можливої перевірки його судом; визначення моменту, коли зазначені заходи повинні бути припинені, а також моменту, коли необхідно ліквідувати документи; встановлена заборона використання отриманої інформації і документів для інших цілей.

5. Вимога «передбачуваності» не розрахована на те, що особа може встановити, коли компетентні державні органи планують перехопити його інформацію і, відповідно, має можливість скорегувати свою поведінку. Разом з тим, визначення в законі, що є основою застосування обмежень, повинні бути достатньо ясними та понятими для того, щоб надати громадянам відповідну інформацію відносно обставин та умов, при яких публічна влада наділяється повноваженнями для скритого і потенційно небезпечного втручання у реалізацію права індивідуума на повагу до його особистого життя та кореспонденції.

6. Наступне повідомлення кожної особи, яку прослуховували, може в значній мірі поставити під загрозу довготривалу мету, яка початково була причиною застосування відповідних заходів. Крім того, таке повідомлення може сприяти розголошенню робочих методів у сфері діяльності розвідувальних служб і сприяти викриттю їх агентів. А тому, саме «неповідомлення» особи гарантує ефективність «втручання». Зацікавлена особа може бути повідомлена про припинення заходів спостереження, як тільки таке повідомлення може бути зроблене, не спричиняючи ризику даного обмеження.

Оцінюючи практику Суду, не можна не помітити деяких прогалин або відсутності достатньої регламентації окремих положень, що визначають зміст цієї слідчої дії в законодавстві України. Зокрема, відсутнє положення про обов'язкове повідомлення особи про застосування до неї прослуховування в разі, коли таке повідомлення може бути зроблене, не спричиняючи ризику даного обмеження; немає чітко визначеного характеру суспільно небезпечних діянь, в рамках розслідування яких може бути застосоване прослуховування; відсутня чітко визначена тривалість даних заходів та порядок їх продовження; не знайшов належної регламентації порядок складання підсумкових протоколів, в яких фіксуються розмови, що прослуховуються; не передбачені заходи обережності та зберігання запису; не визначений момент, коли необхідно ліквідувати документи; не закріплена теза про заборону використання отриманої інформації і документів для інших цілей.

Отже, окреслене вище дозволяє визначити напрями реформування чинного кримінального законодавства, зокрема ст.ст. 187, 187-1 КПК, ст.ст. 6, 8 Закону України «Про оперативно розшукову діяльність».